

WELBEVINDEN VAN KINDEREN NA ECHTSCHEIDING: EEN ONDERZOEK ONDER ADOLESCENTEN

*Maykel Verkuyten en Ruut Veenhoven
Erasmus Universiteit Rotterdam*

Gepubliceerd in: Tijdschrift voor Sociale Gezondheidszorg, 1988, vol 66, pp 128-133

SAMENVATTING

In dit artikel wordt aan de hand van een survey onder 2734 adolescenten uit heel Nederland, ingegaan op het subjectief welbevinden van scheidingskinderen. 312 jongeren komen uit een gezin dat gebroken is door scheiding en 82 zijn half-wezen. Het onderzoek richt zich op verschillende indicatoren voor geluk en zelfwaardering. De analyses geven aan, dat er enkele verschillen voorkomen die evenwel in termen van verklaarde variantie zeer klein zijn. Bovendien gaat het om verschillen tussen kinderen uit intacte en niet-intacte gezinnen (scheiding of overlijden). Tussen scheidingskinderen en half-wezen zijn er geen verschillen. Dit wijst er op, dat het niet zozeer scheiding als zodanig is dat licht negatieve effecten heeft. Nadere analyses geven een klein effect aan voor leeftijd en geslacht. Jonge adolescenten en meisjes zijn licht in het nadeel, jongeren die na de scheiding bij de vader blijven wonen scoren iets hoger. Er is geen negatief effect voor het werken van de moeder te constateren. Een opvallend gegeven is, dat de ouder waarbij het kind na echtscheiding niet woont een belangrijke rol voor de globale zelfwaardering van het kind blijft spelen.

Trefwoorden: echtscheiding, welbevinden, adolescenten.

ABSTRACT

The breaking-up of a family is generally believed to harm children psychologically, in particular breaks due to divorce. This belief is checked in a study of 2734 adolescents in the Netherlands, 312 of which living in a broken family. The focus is on two aspects of psychological well-being: happiness and self-esteem. Happiness is measured by both life-satisfaction and hedonic level of affect. Self-esteem by an overall: self-rating and by various aspect appraisals (looks, academic ability, popularity).

Differences between children from intact and broken families are in the predicted direction, but very small. Children of divorce appear not worse off than children who had lost a parent by death. The differences are greatest among girls and young children. Children of divorce who live with their father report slightly higher well-being. Working of the mother makes no difference. Children of divorce do not feel less appreciated by the parent who has left the house. Remarkably, their self-esteem is more closely related to what they think the absent parent thinks of them, than to the appraisal they attribute to the parent with which they live.

1 INLEIDING

Ongeveer één op de drie huwelijken eindigt in scheiding. In 1983 alleen al zijner maar liefst 33.000 scheidingen uitgesproken. Dit betekent dat er jaarlijks zo'n 30.000 minderjarigen met scheiding van hun ouders geconfronteerd worden (Van Wamelen 1985). Regelmatig roept dit de vraag op of dit geen onaanvaardbare problemen met zich meebrengt. Men verwacht namelijk, dat de betrokken minderjarigen daar in veel gevallen 'psychische schade' van zullen oplopen. Ondermeer door de spanningen in het gezin die aan de scheiding vooraf gaan, de aanpassing aan de nieuwe situatie na de scheiding, het zich als kind ten dele schuldig voelen aan de scheiding, de stigmatisering waarmee de kinderen geconfronteerd kunnen worden, etc. Deze en andere factoren zouden een te grote en langdurige belasting vormen. Ieder voor zich zijn die gebeurtenissen veelal nog wel te verwerken, maar de opeenhoping er van kan de draagkracht van kinderen overstijgen. Het resultaat zou zijn dat deze kinderen ongelukkig en onzeker worden. Hun schoolprestaties zouden er onder lijden evenals hun contacten met vriendjes.

Er is al vrij veel onderzoek gedaan naar de gevolgen van scheiding voor de kinderen. Het merendeel daarvan is in de Verenigde Staten uitgevoerd. Over effecten van scheiding op Nederlandse kinderen is veel minder bekend.¹ In dit artikel willen we een beeld geven van het welbevinden van scheidingskinderen in ons land. We leggen ons daarbij twee beperkingen op. In de eerste plaats richten we ons op adolescenten, deels om pragmatische redenen (bereikbaarheid en onderzoekbaarheid) en deels omdat de reacties van jongere kinderen in veel opzichten sterk verschillen. Ten tweede richten we ons op het subjectieve welbevinden. Dit betekent, dat specifieke reactiepatronen (schoolverzuim, contactproblemen, psychosomatische klachten etc.), waarop het merendeel van de literatuur betrekking heeft, buiten beschouwing blijven. Centraal staat levensvoldoeningen en zelfwaardering. De bedoeling van dit artikel is om een min of meer representatief beeld te geven van de effecten van scheiding op deze aspecten van subjectief welbevinden. We ontlenen onze gegevens daarom niet (zoals gebruikelijk) aan een probleemgroep maar aan een survey onder Nederlandse scholieren.

2 BESTAAND ONDERZOEK²

Het idee dat scheiding schadelijk is voor kinderen wordt bevestigd door tal van onderzoeken, waarbij onderwijzers of maatschappelijk werkers gevraagd wordt het psychisch welzijn van kinderen van gescheiden ouders in te schatten (zie bijvoorbeeld Santrock & Tracy 1978). Een bezwaar van dergelijk onderzoek is echter dat het veelal stereotype beeldvorming meet in plaats van werkelijke verschillen tussen kinderen uit intacte en gebroken gezinnen. Toch komt een zelfde beeld ook naar voren uit onderzoek bij 'klinische populaties', zoals de cliëntèle van psychiaters, bureau's voor opvoedingsproblemen en reclasseringsinstellingen. Cliënten met een 'broken-home background' blijken daarin veelal oververtegenwoordigd. Ook dit type onderzoek heeft echter zijn beperkingen. Het richt de aandacht op vrij 'extreme' ontwikkelingsuitkomsten en biedt als zodanig weinig zicht op de gemiddelde consequenties voor de meeste kinderen. Stereotypen spelen veelal ook hier een rol. Ze kunnen ertoe leiden dat scheidingskinderen eerder in het hulpverleningscircuit terechtkomen.

Het onderzoek van de laatste tijd richt zich dan ook meer op representatieve steekproeven uit de bevolking. Dit soort studies bevestigen het beeld uit voorgaande onderzoeken lang niet altijd. Zo stellen Berg & Kelley (1979) en ook Parish (1981), vast dat jongeren uit gescheiden gezinnen

geen lagere globale zelf-waardering hebben dan kinderen uit intact gebleven gezinnen. De kwaliteit van dergelijk onderzoek bij 'normale' kinderen laat evenwel ook nogal eens te wensen over. Bleckman (1982) geeft een bespreking van de methodologische tekortkomingen. Een van de meest ernstige is het ontbreken van behoorlijke controle op 'storende' variabelen, bij het gros van de studies. Zo is het bij onderzoek onder 'lower-class' Amerikanen vaak moeilijk uit te maken of het lagere zelfvertrouwen van scheidingskinderen het gevolg is van de scheiding als zodanig of van de relatieve armoede die er mee gepaard gaat. Een ander gebrek is het ontbreken van goede controlegroepen. De beroemde follow-up studie van Wallerstein (1903) die inmiddels 10 jaar bestrijkt, maakt bijvoorbeeld niet duidelijk of scheidingskinderen nu meer problemen hebben dan gemiddeld of eerder andere problemen. Als men al een controlegroep gebruikt gaat het meestal alleen om kinderen uit gezinnen waarvan de ouders niet gescheiden zijn. Hiermee zijn interessante vergelijkingen te maken, maar het blijft onduidelijk of de gevonden verschillen moeten worden toegeschreven aan de scheiding als zodanig of aan het leven in een één-ouder gezin. Vergelijking met half-wezen of met kinderen die nooit een vader gekend hebben, is daarom ook nodig.

De beste studies die momenteel beschikbaar zijn zijn twee Amerikaanse follow-up studies waarin de ontwikkeling van scheidingskinderen vergeleken wordt met een controle groep van kinderen uit volledige gezinnen. Een studie van Hetherington, Cox & Cox (1985) bestrijkt een periode van 6 jaar en een studie van Guidubaldi & Pery (1985) een periode van twee jaar. Beide studies constateerden, dat scheidingskinderen zich in de geobserveerde periode minder gunstig ontwikkelden dan vergelijkbare leeftijdgenootjes waarvan de ouders bij elkaar gebleven waren. Het verschil is het grootst bij jongens en vooral in de vorm van gedragsproblemen. Meisjes blijken minder ontregeld te raken door de scheiding als zodanig, maar vertonen meer intra-psyche problemen na hertrouwen van de moeder. Het is vooralsnog onduidelijk of hier sprake is van tijdelijke problemen of van blijvende schade.

Uit grootschalige cross-sectionele onderzoeken komt een gevarieerder beeld naar voren. Ook daar blijkt dat scheiding van de ouders voor veel kinderen een groot probleem is en in ieder geval op korte termijn tot een grotere incidentie van angstigheid, slaapstoornissen en concentratieproblemen leidt. Wallerstein & Kelly (1979, p. 469) menen dat vaak sprake is van een 'reactieve-depressie'. In dat licht is het niet zo vreemd dat nogal wat studies onder scheidingskinderen meer psychosomatische stoornissen constateren evenals schoolproblemen en onaangepast gedrag. Dat niet alle studies dergelijke verschillen vaststellen kan er op wijzen dat kinderen meestal niet blijvend ontregeld raken. Voor de effecten op iets langere termijn (één tot vijf jaar) is minder met zekerheid te zeggen. Volgens de follow-up studie van Wallerstein & Kelly blijft ruim één op de drie in een depressief patroon steken en leidt dit tot opvallend veel afwijkend gedrag (druggebruik, winkeldiefstallen ed.). Uit goed gecontroleerde vergelijkende studies komen echter niet zulke grote verschillen naar voren. Wel blijkt vaak dat scheidingskinderen gemiddeld meer psychische problemen hebben (Lamb 1977) en het iets minder goed doen op school (o.a. Van Loon, Levin & Splitlek 1977), maar de gevonden verschillen zijn toch niet altijd in hun nadeel. Scheidingskinderen blijken soms vrijer op te treden in ongestructureerde situaties (Hodges, Wechsler & Ballantine 1979), iets meer zelfvertrouwen te hebben, meer prestatie gericht te zijn (Oggenfuss 1984) en realistischer om te gaan met liefdesrelaties (Booth, Brinkehoff & White 1984). Het is dus niet zo dat scheiding altijd negatieve consequenties heeft in ieder geval niet op de lange duur.

Iedere ontwikkelingsfase lijkt zijn eigen patroon van reageren en aanpassen te hebben. Een min of meer uitzonderlijke positie hierbij wordt ingenomen door adolescenten. Het feit dat ze in

een fase verkeren waarin ze zich losmaken van het gezin en een eigen weg gaan zoeken en het feit dat ze meer mogelijkheden hebben om de thuissituatie te ontvluchten, maakt hen minder kwetsbaar dan jonge kinderen. Wel kan dit tot een te snelle breuk met het gezin leiden waardoor een thuishaven bij het proces van zoeken en kiezen van een eigen ‘identiteit’, wegvalt. Over het algemeen zijn jongeren in deze leeftijdsfase echter beter in staat om afstand te nemen van de conflicten tussen de ouders en om hun emotioneel evenwicht te behouden of te herwinnen. De sterkere gerichtheid op de sociale omgeving bij adolescenten kan hierbij een rol spelen. In tegenstelling tot jonge kinderen spelen vrienden en vriendinnen, leerkrachten en kennissen veelal een belangrijke ondersteunende rol bij het leren en kunnen omgaan met de nieuwe situatie.

Veel onderzoeksresultaten wijzen op het belang van de relatie met de ouders na de scheiding. Hierbij wordt vooral aandacht besteed aan de vraag bij wie het kind gaat wonen. De meeste kinderen worden na scheiding aan de moeder toegewezen. Dit maakt, dat het moeilijk is om na te gaan of het verschil uitmaakt of de verzorgende ouder de vader of de moeder is. Er zijn echter aanwijzingen dat de woonsituatie, afhankelijk van de sexe van het kind, verschil uitmaakt. Zo vertonen jongens die bij hun moeder wonen meer problemen dan jongens die bij hun vader in huis zijn (Hetherington 1979). Voor kinderen die bij de moeder blijven kan het uitmaken of deze buitenshuis werkt of niet. Vrij algemeen wordt aangenomen dat dit ongunstig is voor het kind. Werkende moeders zouden wegens gebrek aan tijd en overbelasting als gevolg van te veel taken, onvoldoende behulpzaam kunnen zijn bij het verwerken van de nieuwe situatie door de kinderen. Empirische gegevens zijn er nauwelijks.

Een andere veel gehoorde maar slecht gedocumenteerde gedachte is, dat de rol van de ouder waaraan het kind niet wordt toegewezen in vergelijking met de andere ouder, grotendeels is uitgespeeld. Door het gebrek aan dagelijks contact zou de relatie snel verwateren waardoor de betreffende ouder zijn status van ‘significante ander’ snel verliest. De houding die het kind ten aanzien van zichzelf ontwikkelt zou voornamelijk gevormd worden door de ouder waaraan het kind wordt toegewezen. Of en in welke mate dit het geval is, is echter onduidelijk en vormt dan ook één van de aandachtspunten in dit artikel.

3 BEGRIPPEN

Zoals eerder opgemerkt gaat het ons niet om specifieke reactiepatronen maar om het globaal welbevinden. We hebben ons toegespitst op het subjectief welbevinden en wel in het bijzonder op geluk en zelfwaardering. Beide vormen interessante graadmeters, omdat het relatief duurzame oriëntaties betreft die niet bij het minste of geringste plagen te veranderen. Zelfwaardering en geluk houden ook nauw verband met tal van andere aspecten van welbevinden, in het bijzonder met lichamelijke en geestelijke gezondheid (Kaplan 1982, Veenhoven 1984).

3.1 Geluk

In navolging van Veenhoven (1984) kunnen we geluk opvatten als het ‘overall’ oordeel over het eigen bestaan. Dit oordeel is grotendeels gebaseerd op twee suboordelen: hoe lekker men zich voelt (‘hedonic level’) en de mate waarin men meent dat de eigen verlangens gerealiseerd zijn (‘contentment’). Hier hebben wij ons gericht op ‘overall’ levensvoldoening en op de mate van zich prettig/lekker voelen. Er waren twee overwegingen om naast levensvoldoening de mate van zich prettig-voelen te meten. Ten eerste is het mogelijk dat bij de leeftijdscategorie die wij onderzocht hebben, nog geen afgerond beeld bestaat over het eigen leven als geheel. Voor de concrete gevoelens in een beperkte periode ligt dat eenvoudiger.

Ten tweede is de vraag naar levensvoldoening waarschijnlijk gevoeliger voor wenselijkheidsvertekening. Het is gemakkelijker om toe te geven, dat je je de laatste weken beroerd hebt gevoeld dan om te erkennen dat je je hele leven niet zo bevredigend vindt.

3.2 Zelfwaardering

Het begrip zelfwaardering verwijst naar de gevoelsmatige kant van de zelfbeleving. Mensen hebben niet alleen kennis omtrent wie en wat ze zijn maar ook een gevoelsmatige oordeel over zichzelf. Deze waardering kan betrekking hebben op de eigen persoon in zijn totaliteit (globale zelfwaardering) alsmede op verschillende componenten zoals schoolprestaties en uiterlijk, afzonderlijk (specifieke zelfwaarderingen). Wij richten ons hier zowel op globale zelfwaardering als op 3 componenten te weten: schoolprestaties, populariteit en lichaamsbeeld.

3.3 Significante ander

In dit artikel gaan we ook in op de vraag in hoeverre er een samenhang is tussen het gepercipieerde oordeel van de ouders over het kind en het oordeel van het kind over zichzelf. We willen namelijk nagaan of het wel waar is dat de niet-verzorgende ouder na scheiding snel zijn betekenis als 'significante ander' verliest. Dit maakt het nodig om kort in te gaan op het proces van 'reflected appraisal'. Eenvoudig gezegd houdt dit in, dat mensen zichzelf gaan zien zoals ze denken dat anderen, die voor hen van betekenis zijn, hen zien. Het symbolisch interactionisme, en meer bepaald Mead (1934), heeft er op gewezen dat de houding die we ten aanzien van onszelf hebben, gevormd wordt uit reflecties van reacties en evaluaties van belangrijke anderen uit onze omgeving.

Hierbij gaat het niet zozeer om de feitelijke evaluaties van anderen maar juist om de subjectieve perceptie van die evaluaties. Wij hebben ons in dit onderzoek dan ook gericht op het gepercipieerde oordeel van de ouders en het verband hiervan met het eigen oordeel. De vraag naar de belangrijkheid van beide ouders wordt hier opgevat in de betekenis van verband houdend met. We noemen het oordeel van vader en/of moeder belangrijk als het correleert niet het eigen oordeel.

4 METHODE

4.1 Onderzoeks instrumenten

Voor het meten van geluk hebben we gebruik gemaakt van de door Cantril (1965) ontwikkelde vraagmethode. De respondenten krijgen hierbij een tekening van een berg met daarop de cijfers 0 t/m 10. De top van de berg met het cijfer 10 stelt het beste, fijnste, leven voor dat men zich kan voorstellen. De voet van de berg (cijfer 0) stelt het vervelendste leven voor dat men zich kan voorstellen. De respondenten moeten door middel van een pijltje aangeven op welk punt van de schaal ze hun eigen leven beoordelen. Deze schaal is al in veel cultuurvergelijkend onderzoek gehanteerd en vermijdt het gebruik van dubbelzinnige termen als 'geluk' en 'satisfactie'.

Voor de mate van zich lekker/prettig voelen hebben we de 'Affect-Balance-Scale' (ABS) van Bradburn (1969) gebruikt. Het gaat hierom een lijstje van 10 vragen met de antwoordcategorieën ja-nee, dat aangeeft in welke mate positieve ervaringen de laatste weken overheerst hebben. Deze schaal wordt onder andere gebruikt in de leefsituatiesurveys van het Centraal Bureau voor de Statistiek waaronder het onderzoek 'Leefsituatie van de Nederlandse jeugd' (CBS 1979). Cronbach's alpha voor de ABS is in dit onderzoek .71.

De mate van globale zelfwaardering is met behulp van de 'Rosenberg-Self-Esteem-Scale' (RSE) gemeten (Rosenberg 1965). Het gaat hierom een schaal bestaande uit 10 vragen met 4 antwoordcategorieën gaande van helemaal-mee-eens tot helemaal-niet-mee-eens. Wij hebben een

vijfde, neutrale, antwoordcategorie ('ik weet niet') toegevoegd. Dit levert een maximale score van +20 en een minimale score van -20 op. Cronbachs alpha voor de RSE is .67. Dit komt overeen met andere studies in Nederland die bij onderzoek onder adolescenten van de RSE gebruik maken (Andries & Vogels 1981, Van der Linden & Roeders 1983).

Voor de meting van de 3 specifieke componenten van zelfwaardering hebben we de volgende maten gebruikt. Voor lichaamsbeleving hebben we 6 items uit de door Secord & Jourard (1953) ontwikkelde schaal gekozen. Hierbij zijn net als bij de RSE 5 antwoordcategorieën gebruikt. Cronbach's alpha voor deze schaal is .76. Voor schoolprestaties en populariteit is, overeenkomstig met de Cantril-vraag, een berg met 10 cijfers gebruikt. Deze techniek komt overeen met de door Van der Linden & Roeders (1983) bij hun onderzoek onder 15 jarige scholieren, gebruikte populariteits- en prestatie-ladder. Daarnaast is voor beide componenten één vraag van het Likerttype gesteld met opnieuw dezelfde 5 antwoordcategorieën. Voor zowel schoolprestaties als populariteit zijn beide vragen omgewerkt tot standaardscores (z-score) en vervolgens gesommeerd.

Perceptie van het oordeel van anderen tenslotte is gemeten door de respondenten te vragen hoe aardig/leuk zij dachten dat beide ouders hen vonden. Er waren vijf antwoordcategorieën gaande van heel-aardig naar helemaal-niet-aardig.

4.2 Analysetechniek

Wij hebben in dit onderzoek voornamelijk gebruik gemaakt van variantie-analyse. Bij variantie-analyse worden verschillen in de verdeling van een bepaalde eigenschap tussen twee of meerdere categorieën bekeken. Meestal gaat men daarbij niet verder dan het vaststellen of een effect al dan niet significant is. De vraag hoe groot het effect is blijft veelal buiten beschouwing. Als men echter veel respondenten heeft (zoals in ons geval) dan zijn zeer kleine verschillen al snel significant, terwijl ze in termen van variantie nauwelijks betekenisvol hoeven te zijn. Wij zullen het dan ook niet bij toetsen van effecten laten. Middels een schatting van de verklaarde variantie gaan we ook in op het percentage van de variantie in welbevinden, dat aan bijvoorbeeld het al dan niet in een intact gezin wonen kan worden toegeschreven. Deze gegevens zullen in combinatie met die omtrent het toetsen van verschillen gebruikt worden om de resultaten te interpreteren.

4.3 Onderzoeksgroep en afname

De betreffende schalen zijn klassikaal afgenomen op scholen voor voortgezet onderwijs. De scholen zijn geselecteerd niet het oog op een zo breed mogelijke spreiding voor schooltype, grootte van de scholen, levensbeschouwelijke grondslag, urbanisatiegraad en geografische ligging in Nederland. In totaal hebben er 40 scholen, verspreid over heel Nederland, aan het onderzoek deelgenomen. Binnen deze scholen zijn verschillende klassen bezocht. Bij de keuze van de klassen werd gezorgd voor spreiding over de verschillende leerjaren. Binnen de leerjaren was de keuze aselect. Dit heeft in totaal 2734 respondenten opgeleverd waarvan 54% jongens 94% is tussen de 13 en 17 jaar oud. Voor wat betreft onderwijsniveau is de verdeling als volgt: 3% zit op vwo/havo, 24% op de mavo, 52% op lbo/leao en 1104 op ito/ihno. Van de 2734 hebben er 312 of 12% gescheiden ouders. Het aantal kinderen waarvan het gezin door overlijden van één van de ouders is gebroken bedraagt 88 (3%). Een belangrijke beperking van dit onderzoek is, dat we geen gegevens hebben omtrent hoe lang geleden de scheiding heeft plaatsgevonden. We hebben de jongeren alleen gevraagd of hun ouders gescheiden zijn en bij wie van beide ouders ze nu wonen. Omtrent de betekenis van deze beperking zullen we aan de

hand van onze resultaten nog terug komen.

Omdat we in het vervolg vergelijkingen maken tussen jongeren uit intacte en niet-intacte gezinnen, is het van belang om te weten of de verdeling op diverse achtergrondgegevens overeenkomstig is. Een mogelijk verschil kan namelijk te wijten zijn aan (of verhuld worden door) een andere verdeling naar bijvoorbeeld sociaal-economisch milieu. Voor geslacht, onderwijstype, grootte van de school, sociaal-economisch milieu, woonplaats (urbanisatiegraad, gebied in Nederland) en godsdienst (praktiserend) hebben we de verdelingen vergeleken. Bij geen van deze achtergrondkenmerken was er een significant verschillende verdeling tussen beide groepen van jongeren (chi-kwadraat toetsen).

5 RESULTATEN

De presentatie van de resultaten valt in drie delen uiteen. Ten eerste een vergelijking tussen jongeren uit intacte en niet-intacte gezinnen. Ten tweede een nadere analyse van de jongeren uit gescheiden gezinnen en ten derde het verband tussen zelfbeleving en het oordeel van significante anderen.

5.1 Zijn scheidingskinderen slechter af?

De gegevens van **tabel 1** geven aan dat er op 3 van de 6 metingen significante verschillen bestaan. Jongeren waarvan beide ouders aanwezig zijn scoren hoger voor geluk, de mate van zich prettig voelen en de waardering van de eigen schoolprestaties, dan scheidingskinderen. Een zelfde verschil is er voor de mate van zich prettig voelen en 'school' met jongeren waarvan één van beide ouders overleden is. Afzonderlijke t-testen geven aan dat er geen significante verschillen zijn tussen scheidingskinderen en kinderen uit gezinnen die gebroken zijn door het sterven van de vader of moeder. De verschillen uit **tabel 1** zijn met andere woorden voornamelijk tussen jongeren uit intacte gezinnen en niet-intacte gezinnen (scheiding of overlijden). Dit suggereert, dat het niet zozeer scheiding als zodanig is dat licht negatieve effecten heeft, maar eerder het ontbreken van een van beide ouders.

Bij een omvangrijke onderzoekspopulatie als die van ons moeten we evenwel voorzichtig zijn om verschillen te interpreteren, daar als gevolg van het groot aantal respondenten een relatief klein verschil al snel het vereiste significantieniveau bereikt. Ter aanvulling van de toetsingsgegevens kunnen we dan ook aan de hand van het percentage verklaarde variantie ingaan op de grootte van het verschil. Zoals in de tabel is af te lezen zijn alle percentages erg klein. Dit betekent, dat de variantie in de scores voor subjectief welbevinden nauwelijks kunnen worden toegeschreven aan het al dan niet in een intact gezin wonen. Als we dit bijvoorbeeld vergelijken met het percentage verklaarde variantie voor geslacht, waar de hoogste waarde 14% is, wordt nog duidelijker hoe weinig betekenisvol het al dan niet in een intact gezin wonen, in dit verband is.

In **tabel 1** zijn ook de standaarddeviaties opgenomen. Analyses (t-toetsen) van de verschillen in spreiding tussen de drie groepen van respondenten leert dat geen van de verschillen in dit verband significant zijn. Het is dus niet zo dat de spreiding in levensvoldoening of zelfwaardering groter is bij scheidingskinderen dan bij kinderen uit intacte gezinnen.

Samenvattend kunnen we stellen dat er weliswaar enkele significante verschillen in gemiddelde ten nadele van kinderen uit één-ouder gezinnen (scheiding en overlijden) zijn te constateren maar dat deze verschillen in termen van verklaarde variantie erg klein zijn. Tussen de spreiding van de scores zijn er geen significante verschillen.

5.2 Voor wie komt scheiding het hardste aan?

Alhoewel er nauwelijks verschil is in subjectief welbevinden tussen scheidingskinderen en kinderen uit intacte gezinnen, is het toch mogelijk, dat althans bepaalde categorieën van scheidingskinderen wel duidelijk lager scoren. Bij het nader bekijken van jongeren uit gescheiden gezinnen zullen we aandacht besteden aan jongens-meisjes, leeftijd, verzorgende ouder en werken van de moeder.

Geslacht: Zoals al eerder opgemerkt worden in de literatuur jongens als meest kwetsbaar aangemerkt. Het betreft dan echter vooral onaangepast gedrag en niet subjectief welbevinden. Voor de vraag of in verband met welbevinden, jongens dan wel meisjes meer onder scheiding hebben te lijden hebben we variantieanalyses uitgevoerd met gezinssamenstelling en geslacht als variabelen. Deze analyses geven voor alle maten een significant hoofdeffect voor geslacht aan. Meisjes hebben een duidelijk lagere globale en specifieke zelfwaardering dan jongens en voelen zich ook minder prettig. Gezien de percentages verklaarde varianties (van 2% tot 14%) gaat het om tamelijk grote verschillen. Bij een combinatie van geslacht en gezinssamenstelling (twee-weg interactie-effecten) komen er bij 2 van de 6 metingen significante verschillen naar voren; de mate van zich prettig voelen ($F=4.74$, $p<.05$) en globale zelfwaardering ($F=3.87$, $p<.05$). De verschillen bestaan er uit dat de meisjes uit gescheiden gezinnen duidelijk lager scoren dan meisjes uit intacte gezinnen. Bij de jongens is dit niet het geval. Dit wijst er op dat de meisjes enigszins meer onder scheiding hebben te lijden.

Leeftijd: In de literatuur komt men vaak tegen dat scheiding vooral voor zeer jonge kinderen (kleuters) problematisch is. Spelen leeftijdsverschillen bij de hier onderzochte 12 tot 17 jarigen ook een rol? Voor leeftijd zijn er bij jongeren uit intacte gezinnen geen verschillen op de 6 metingen. Voor jongeren uit gescheiden gezinnen daarentegen is er voor globale zelfwaardering wel een verschil ($F=3.39$, $p<.05$). Het betreft hier een met het toenemen van de leeftijd monotoon dalende lijn. Hoe ouder jongeren uit gescheiden gezinnen hoe minder verschil in welbevinden met jongeren uit volledige gezinnen. Voor de andere 5 aspecten van welbevinden zijn er geen significante verschillen.

Verzorgende ouder: De meeste kinderen van gescheiden ouders wonen bij de moeder. Dit wordt algemeen als het beste voor het kind gezien. Als gevolg hiervan is er weinig informatie voorhanden omtrent de vraag of er verschil is in welbevinden van kinderen die bij de vader dan wel de moeder wonen. Aangezien er in onze onderzoeksgroep 30 jongeren zijn die bij de vader wonen, kunnen we enig licht op deze vraag werpen. We hebben hiertoe variantie-analyses uitgevoerd met wonen bij vader of moeder en geslacht als variabelen.

Als we naar de onderlinge verschillen kijken kunnen we een duidelijke trend ten gunste van het wonen bij de vader constateren. Voor geluk, hedonic level en globale zelfwaardering scoren jongeren die bij hun vader wonen significant hoger dan de jongeren die bij hun moeder wonen. De gevonden verschillen gelden zowel voor jongens als voor meisjes. Percentage verklaarde variantie, ter bepaling van de grootte van het verschil, is ook hier erg klein (hoogste waarde is 0,5%). Dit betekent dat de variantie in welbevinden van scheidingskinderen nauwelijks aan het

wonen bij de vader of moeder, kan worden toegeschreven.

Werken van de moeder: Er wordt nogal eens verondersteld dat de problemen van scheidingskinderen deels het gevolg zijn van het feit dat ze veelal ‘sleutelkinderen’ zijn. Daarom is nagegaan of het verschil uitmaakt of de moeder, als die de verzorgende ouder is, al dan niet werkt. Om hierop zicht te krijgen hebben we het al dan niet werken van de moeder bij intacte en gescheiden gezinnen vergeleken. Hiertoe zijn variantie-analyses uitgevoerd met als variabelen: gezinssamenstelling, geslacht en werken moeder. Voor geen van de analyses is er verband tussen gezinssamenstelling en werken moeder gevonden. In combinatie niet geslacht (drie-weg interactie-effecten) zijn er echter wel twee significante verschillen. Voor zowel zelfwaardering als de mate van zich prettig/lekker voelen scoren meisjes die na scheiding bij een werkende moeder wonen, hoger dan meisjes die na scheiding bij een niet-werkende moeder wonen. Voor jongens geldt dit verschil niet.

5.3 Wat trekken scheidingskinderen zich nog van hun ouders aan?

Zoals eerder opgemerkt wordt nogal eens verondersteld dat scheiding een snellere losmaking van de kinderen, in het bijzonder van adolescenten, bewerkstelligt. Het is te verwachten dat zo'n losmaking zich ook aftekent in de zelfbeleving. Kinderen van gescheiden ouders zouden zich in het oordeel over henzelf dan minder laten leiden door wat ze denken dat hun ouders van hen vinden. In het bijzonder zou de niet-verzorgende ouder aan betekenis als significante ander' inboeten. We zijn nagegaan of dit ook bij deze Nederlandse kinderen het geval is. **Tabel 2** vermeldt de relevante gegevens. Het eerste wat in de tabel valt af te lezen is dat er nauwelijks verschil is in gemiddelden en standaarddeviaties. Beide ouders hebben volgens de jongeren een even positief beeld van hen. Dit geeft geen steun aan het idee dat scheidingskinderen zich veelal afgewezen voelen door de niet-verzorgende ouder. Wel is het zo dat scheidingskinderen vaker de indruk hebben dat vader en moeder verschillend over hen denken. Bij kinderen uit intacte gezinnen is de correlatie tussen gepercipieerde waardering van vader en moeder .76, terwijl het bij scheidingskinderen .40 is (niet in de tabel).

De overeenkomst in gemiddelden en spreiding is ook van belang voor de hierna te bespreken correlaties met de eigen globale zelfwaardering. Verschillen in correlaties kunnen niet aan vertekeningen als gevolg van bijvoorbeeld verschillen in spreiding worden toegeschreven.

Bij vergelijking van de correlaties tussen gepercipieerde waardering door de ouders en de eigen globale zelfwaardering valt op dat scheidingskinderen zich wel minder aan hun moeder gelegen laten liggen, maar niet aan hun vader (**tabel 2** rechtsboven). Als we een nadere onderverdeling maken naar verzorgende ouder zien we dat de zelfwaardering het sterkst verband houdt met het gepercipieerde oordeel van de niet-verzorgende ouder (**tabel 2** rechtsonder). In het geval van de moeder is het verschil het duidelijkst. Is zij de verzorgende ouder dan is de samenhang gering, is zij dat niet dan is de samenhang juist groot. Bij vaders tekent zich een zelfde trend af, zij het minder sterk. Dit betekent dat het dus niet zo is dat scheidingskinderen zich minder van hun moeder aantrekken, maar eerder dat de globale zelfwaardering van scheidingskinderen het duidelijkst verband houdt met het gepercipieerde oordeel van de niet-verzorgende ouder.

6 CONCLUSIES

De besproken gegevens kunnen we samenvatten in acht conclusies, die we ieder kort van commentaar zullen voorzien:

- 1 Als eerste conclusie kunnen we stellen, dat er slechts zeer beperkte aanwijzingen zijn dat kinderen zich als gevolg van scheiding van de ouders, minder prettig en gelukkig voelen of een minder positieve houding ten aanzien van zichzelf hebben. Ten eerste zijn de verschillen die voorkomen met intacte gezinnen niet specifiek voor scheidingskinderen aangezien kinderen uit gezinnen waar één van de ouders overleden is grotendeels overeenkomstig scoren. Dit suggereert, dat het niet zozeer echtscheiding als zodanig is dat licht negatieve effecten heeft. Ten tweede komen er weliswaar op 3 maten significante verschillen tussen scheidingskinderen en kinderen uit intacte gezinnen naar voren, maar deze verschillen zijn gezien de erg kleine percentages verklaarde variantie (hoogste waarde is 0.7%) nauwelijks interessant. Dit betekent o.a., dat andere factoren dan het al dan niet tot een gezin behoren waarvan de ouders gescheiden zijn, veel meer van belang zijn voor de mate van welbevinden van adolescenten. Hierbij valt te denken aan schoolprestaties, uiterlijk en interpersoonlijke relaties. Verschillen op dergelijke aspecten houden waarschijnlijk veel meer verband met verschillen in subjectief welbevinden dan het al dan niet scheidingskind zijn.

Het voorgaande betekent niet dat scheiding op korte termijn geen negatieve invloed kan hebben op het subjectief welbevinden van de kinderen. Een beperking van ons onderzoek is dat we geen gegevens hebben omtrent het tijdstip van de scheiding. Het kan heel goed zijn, dat scheidingskinderen waarvan de ouders zo'n 1 à 2 jaar geleden gescheiden zijn, wel duidelijk lager scoren dan kinderen uit intacte gezinnen. Als dit het geval is kunnen we verwachten dat de spreiding van de scores bij scheidingskinderen groter is. Wij constateren in ons onderzoek evenwel geen significante verschillen in de spreiding. Dit betekent dat er geen duidelijke aanwijzingen zijn dat scheiding op korte termijn tot een veel negatievere houding ten aanzien van de eigen persoon leidt. Het gebrek aan verschillen in dit verband betekent ook, dat er geen aanwijzingen zijn voor de veronderstelling dat scheiding voor sommige kinderen op langere termijn mogelijkheden tot groei en ontwikkeling in zich herbergt.

Alhoewel we geen grote verschillen constateren is het mogelijk dat er bepaalde categorieën van scheidingskinderen meer onder scheiding hebben te lijden. We hebben ons dan ook op verschillende categorieën gericht.

- 2 Meisjes hebben iets meer onder scheiding te lijden dan jongens. Uit de literatuur blijkt dat het uiteenvallen van het gezin jongens 'lastiger' maakt. Uit ons onderzoek komt naar voren dat meisjes er 'ongelukkiger' door worden. Dat meisjes enigszins meer onder scheiding te lijden hebben kan verband houden met het feit dat meisjes meestal wat minder zelfvertrouwen hebben en dat hun opvattingen over zichzelf ook veranderlijker zijn (Rosenberg 1979, p. 287), wat hen kwetsbaarder maakt in situaties van onzekerheid.
- 3 Er zijn enkele aanwijzingen dat scheiding iets harder aankomt bij pubers (12-13 jarigen) dan bij oudere adolescenten (16-17 jarigen). Bij het stijgen van de leeftijd daalt het verschil in welbevinden tussen jongeren van gescheiden ouders en jongeren uit intacte gezinnen. Dit kan het gevolg zijn van het feit dat oudere adolescenten al wat minder afhankelijk zijn van hun ouders en dus minder ontregeld raken bij het vertrek van een daarvan. De eventuele last van de scheiding

kan wellicht bij de oudsten gecompenseerd worden door grotere zelfstandigheid en verantwoordelijkheid. Het is ook mogelijk dat we hier met een artefact van het onderzoek te maken hebben. Dat de jongere leeftijdscategorie lager scoort kan namelijk te wijten zijn aan het feit dat de scheiding voor deze groep recenter heeft plaatsgevonden dan voor de oudere adolescenten.

- 4 In tegenstelling tot de veelgehoorde bewering dat kinderen maar beter bij de moeder kunnen blijven blijken scheidingskinderen die bij hun vader wonen op de diverse metingen hoger te scoren dan jongeren die bij hun moeder wonen. Bij de interpretatie van dit gegeven moeten we echter de nodige voorzichtigheid betrachten. Allereerst zijn de verschillen klein en in termen van verklaarde variantie zelfs zeer klein. Bovendien mag men niet zonder meer concluderen dat het dus beter is voor kinderen om na scheiding bij de vader te blijven. Het toewijzingsbeleid is dat kinderen veelal aan de moeder worden toegewezen. Van deze lijn wordt alleen afgeweken bij uitzonderlijke omstandigheden (ziekte, ernstige psychische problematiek) en dan nog voornamelijk bij oudere kinderen. Het gevolg hiervan is dat de groep vaders die hun kinderen opvoeden niet zonder meer is te vergelijken met de doorsnee groep van moeders.
- 5 Scheidingskinderen niet een werkende moeder zijn niet dubbel gehandicapt. Meisjes die bij een gescheiden werkende moeder wonen voelen zich zelfs iets prettiger en zijn meer tevreden met zichzelf dan meisjes die bij een niet-werkende gescheiden moeder wonen. Voor jongens gelden deze verschillen niet. Dit kan er op wijzen dat moeders die niet werken na een scheiding een te grote claim leggen op hun dochters. Ook is het mogelijk dat moeders door te gaan werken na een scheiding opbloeien en opvrolijken (Mansvelt 1985) wat zijn effect kan hebben op het welbevinden van vooral de meisjes.
- 6 Scheidingskinderen voelen zich niet minder gewaardeerd door hun ouders. Dit is in tegenspraak met het beeld dat uit de klinische literatuur naar voren komt, Opvallend is ook dat de vertrokken ouder niet als minder acceptierend wordt gezien. De scheidingskinderen in dit onderzoek denken dat hun vader en moeder gemiddeld even positief over hen oordelen. Er is wat dit betreft geen verschil naar het wonen bij de vader of de moeder en ook niet met jongeren uit intacte gezinnen.
- 7 Scheidingskinderen zien wel meer verschil in houding tussen hun vader en moeder. Bij intacte gezinnen is er een zeer hoog verband tussen wat de jongeren denken dat vader en moeder van hen vinden. Bij kinderen van gescheiden ouders is dit verband duidelijk lager. Dit wijst er op dat de ouders minder als een eenheid met een overeenkomstige houding worden gezien. Wat dit betreft lijkt het dan ook gerechtvaardigd om te stellen dat de ouders na scheiding meer als afzonderlijke individuen worden beleefd met eigen specifieke voorkeuren.
- 8 De afwezige ouder blijft een significante ander'. Er wordt nogal eens gesteld dat de niet-verzorgende ouder sterk aan betekenis voor het kind, verliest. In dit onderzoek blijkt eerder het tegendeel. Scheidingskinderen zien zichzelf meer door de ogen van de afwezige ouder dan van de verzorgende ouder. In de praktijk betekent dit dat hun oordeel over zichzelf meer samenhangt niet wat (ze denken dat) hun vader van hen vindt dan met het gepercipieerde oordeel van de moeder.

Een verklaring hiervoor kan o.a. gezocht worden in het veelal opnieuw definiëren van de relatie met beide ouders na de scheiding (Hermanns 1985). De relatie met de verzorgende ouder

wordt rustiger, ontspannen en gekenmerkt door veel contact. Het vormt een zekere basis en wordt als een vanzelfsprekendheid gezien. De relatie met de niet-verzorgende ouder kent, zoals Hermanns aangeeft, steeds terugkerende vragen zoals: wat betekenen ik nog voor mijn vader (of moeder) en wat betekenen zij nog voor mij. Daarnaast geeft Hermanns aan dat scheidingskinderen veelal uitdrukkelijk een goede relatie met beide ouders willen hebben en ook de niet-verzorgende ouder voor hen een belangrijke andere is en blijft. De onzekerheid omtrent het oordeel van de niet-verzorgende ouder die een belangrijke ander blijft, kan er juist toe leiden dat de jongeren zich meer op hun oordeel gaan richten en dat het veronderstelde oordeel van de niet-verzorgende ouder het sterkste verband houdt met de globale gevoelsmatige houding die ze ten aanzien van zichzelf hebben. Het kan ook te maken hebben met het zich ten dele schuldig voelen aan de scheiding en het weggaan van de niet-verzorgende ouder. Het zich vooral op het oordeel van de niet-verzorgende ouder richten kan mede een wens tot 'vergeving' impliceren. Het betekent in ieder geval, dat de rol van de niet-verzorgende ouder in deze wel degelijk van betekenis is en dat het als niet-verzorgende ouder laten weten dat men het kind positief beoordeelt en accepteert van belang is voor de zelfbeleving van het kind.

Tabel 1 Gemiddelde scores (X) en standaarddeviaties (SD); significantieniveau en percentage verklaarde variantie

	Gezinssamenstelling						F	p	%var
	Beide ouders N = 2334		Ouders.gescheiden N = 312		Eén v/d ouders overleden N = 88				
	X	SD	X	SD	X	SD			
Geluk	7,4	.1,8	7,1	1,9	7,2	1,7	5,08	<.01	0,4
Prettig voelen	1,7	2,1	1,2	2,2	1,1	2,2	7,26	<.001	0,7
Glob. zelfwaard.	3,3	5,4	3,1	5,9	3,6	5,9	0,82	>.10	0,2
Lichaamsbeleving	5,8	4,7	5,4	5,0	4,8	4,5	2,09	>.10	0,2
Populariteit	-0,3	2,2	-0,22	2,3	-0,16	2,3	2,29	>.10	0,2
Schoolprestaties	0,06	1,7	-0,23	1,8	-0,31	1,9	4,57	<.01	0,4

1 Voor 'school' en sociaal' gaat het om z-scores die gesommeerd zijn.

2 De F- en p-waarden hebben betrekking op de gemiddelde scores van de drie groepen jongeren.

Tabel 2 Gepercipieerd oordeel van moeder en vader en correlaties met eigen globale zelfwaardering naar gezinssamenstelling

	Gepercipieerde oordeel ouders				Correlaties met eigen globale zelfwaardering	
	Moeder		Vader		Moeder	Vader
	X	SD	X	SD		
Beide ouders	3.4	.66	3.4	.73	.13**	.14**
Gescheiden	3.4	.74	3.3	.89	.06	.17**
Verzorgende ouder moeder (N = 263)	3.4	.73	3.3	.94	.06	.18**
Verzorgende ouder vader (N=30)	3.5	.59	3.5	.57	.37*	.10

* Significant op 3% niveau

** Significant op 1% niveau

LITERATUUR

Andries, F. & T. Vogels, (1983)

Zonder diploma van school.

Nederlands Instituut voor Preventieve Gezondheidszorg' TNO, Leiden.

Berg, B. & R. Kelly, (1979)

The measured self-esteem of children from broken, rejected and accepted families.

Journal of Divorce 2, 363—369)

Bleckman, E.A., (1982)

Are children with one parent at psychological risk. (A methodological review.)

Journal of Marriage and the Family 44, 179-195

Booth, A.D., Brinkehoff & L.K. White, (1984)

The impact of parental divorce en courtship.

Journal of Marriage and the Family 46, 85-94

Bradburn, N.M.,(1969)

The structure of psychological well-being.

Aldine Publ. Co., Chicago.

Cantril, H., (1965)

The pattern of human concern.

Rutgers University Press, New Brunswick

Centraal Bureau voor de Statistiek. (1984)

De leefsituatie van de Nederlandse bevolking 1983;

de kerncijfers. Staatsuitgeverij, Den Haag

Guidubaldi, J. & J.D. Pery (1985)

Divorce and mental-health sequale for children: a two-year follow-up of a nationwide sample

Journal Child Psychiatry 21, 531-537

Hellendoorn, J. (1985)

Speltherapie met echtscheidingskinderen,

Kind en Adolescent 6, 168-177

Hermanns, J. (red.) (1985)

Kinderen over Echtscheiding.

Swets & Zeitlinger, Lisse

Hermanns J. & T. Erven, (1985)
Kinderen en echtscheiding.
Kind en Adolescent 3, 122—129

Hetherington, E.M., M. Cox & R. Cox, (1985)
Longterm effects of divorce and remarriage and the adjustment of children.
Journal Child Psychiatry 24, 518-530

Hodges, W.F., R.C. Wechsler & C. Ballantine, (1979)
Divorce and the preschool child: cumulative stress.
Journal Divorce 3, 55-67

Kaplan, H.B., (1982)
Prevalence of the self-esteem motive.
In M. Rosenberg en H.B. Kaplan (eds.), Social psychology of the self-concept. Davidson, Harlan

Lamb, M.E., (1977)
The effects of divorce on childrens personality development.
Journal Divorce 2, 163-174

Linden, F. J. van der & P.B.J. Roeders, (1983)
Schoolgaande jongeren; hun leefwereld en zelfbeleving.
Hoogveld Instituut, Nijmegen

Loon, F.J. van, M.J. Levin & H.D. Splitlek. (1977)
De gevolgen van echtscheiding op de intellectuele ontwikkeling en schoolprestaties van kinderen.
T. Soc. Wetensch. 20, 238-249

Mead, G.H., (1934)
Mind Self and Society.
University of Chicago Press, Chicago

Oggenfuss, F., (1984)
Jugendliche aus scheidungsfamilien.
Familiendynamik 9, 71-83

Parish, T.S. (1981)
Young adults evaluations of themselves and their parents as a function of familystructure and disposition.
J. Youth and Adolescents 10 ,173-178

Rosenberg, M., (1965)
Society and the adolescent self- image.
Princeton, New Jersey

Rosenberg, M., (1979)
Conceiving the self.
Basic Books Inc., New York

Santrock, J.W. & R. L. Tracy, (1978)
Effects of childrens family structure status on the development of stereotypes by teachers.
Journal Educ. Psychol. 5, 754-757

Secord, P.E. & S.M. Jourard. (1932)
The appraisal of body cathexis: body cathexis on the self.
Journal Consult, Psychol. 17, 343-347

Veenhoven, R., (1984a)
Conditions of happiness.
Reidel Publ. Comp., Dordrecht

Wallerstein, J.S., (1985)
Children of divorce: preliminary report of a ten-year follow-up of older children and adolescents.
Journal Child Psychiatry 24, 545-553

Wallerstein, J.S. & J.B. Kelly, (1979)
Children and divorce: A review.
Social Work 37, 468-475

Wamelen, C. van, (1985)
Kinderen over de woonsituatie na echtscheiding.
Kind en Adolescent 6, 130-140

NOTEN

- 1 Er is wel Nederlands onderzoek naar de perceptie van kinderen op scheiding (o.a. Hermanns 1985, van Wamelen 1985) en veel literatuur omtrent hulpverlening aan scheidingskinderen (o.a. Hellendoorn 1985).
- 2 Een recent kort Nederlandstalig overzicht van de internationale onderzoeksliteratuur is te vinden bij Hermanns & Erven (1985).

INGEZONDEN

WELBEVINDEN VAN KINDEREN NA ECHTSCHEIDING

Graag wil ik reageren op het artikel van M. Verkuyten en R. Veenhoven over welbevinden van kinderen na echtscheiding (T.Soc.Gezondheidsz. 66(1988)128-133).

Ik verwacht aannemelijk te kunnen maken dat een klein verschil in onderzoeksbevindingen ten gunste van scheidingskinderen die bij hun vader wonen geheel andere oorzaken kan hebben dan de auteurs aangeven.

Kinderen die een gescheiden vader als verzorgende ouder hebben zouden iets gelukkiger schijnen dan kinderen die door hun moeder verzorgd worden. Volgens de auteurs zou dat het gevolg kunnen zijn van het feit, dat kinderen pas aan de vader worden toegewezen als er met de moeder iets mis is (ziekte of ernstige psychische problemen).

Zo is het toewijzingsbeleid in Nederland echter niet. Kinderen worden bij echtscheiding in ongeveer 96% van de gevallen toegewezen aan die ouder die beide ouders en de oudere kinderen zelf hebben voorgesteld. Dat wil zeggen, dat 90% van de moeders en 6% van de vaders volgens eigen keuze als verzorgende ouder wordt aangewezen. Slechts in ongeveer 4% van de gevallen, nl. als de ouders het niet eens kunnen worden, wordt door de rechter, in overleg met deskundigen, zelf beslist.

Bovendien blijkt uit de door de auteurs gepresenteerde onderzoeksresultaten en ook uit de door hen, in conclusies, aangehaalde bevindingen van Hermanns, dat zelfwaardering van scheidingskinderen voornamelijk zou afhangen van het gepercipieerde oordeel van de niet-verzorgende ouder. We zien dan dat moeders als 'significante andere' gunstiger scoren dan vaders als niet-verzorgende ouder. Dat zou, dunkt mij, niet het geval zijn als er iets mis zou zijn met de moeder.

Verder relateren de auteurs in hun onderzoek het 'geluk' van tieners aan uiterlijk en populariteit. Iedere ouder van tieners weet echter, dat deze twee zaken niet alleen zeer van elkaar afhankelijk zijn, maar ook van de financiële mogelijkheden van de ouder

Nog nooit is in Nederland een vader als gevolg van zijn echtscheiding in de bijstand terechtgekomen, terwijl 90% van de gescheiden moeders daarin wel terecht komt; hetzij dat ze geheel afhankelijk worden van de bijstand, hetzij gedeeltelijk door het verkrijgen van bijstand als aanvulling op een kleine alimentatie tot bijstandsniveau. Armoede troef dus voor deze gescheiden moeders en de aan haar zorgen toevertrouwde kinderen.

Mijn zienswijze maakt ook begrijpelijker waarom 16-en 17-jarigen, afgezien van wat de auteurs zelf aangeven, gelukkiger lijken dan 12-en 13-jarigen. De eerste kunnen namelijk bijverdienen.

Zo kan eveneens verklaard worden waarom tienerdochters van buitenshuis werkende gescheiden moeders gelukkiger lijken dan tienerdochters van gescheiden moeders die alleen thuis verzorgend zijn. Zou geld dan toch gelukkig maken? Nou reken maar (Wim Kan), zeker als het je boven het bestaansminimum uittilt.

Met alle respect voor het onderzoek, meen ik toch dat mijn verklaring voor de onderzoeksbevindingen van de auteurs dichter bij de realiteit staat.

Mw. M.J.C. Flury, jeugdarts, Van Lenneplaan 14, 1985 AG Driehuis

Repliek

Alhoewel mw. Flury een juiste aanvulling geeft, weerlegt zij onze (deel)verklaring niet. Ook al besluiten ouders merendeels in onderling overleg, dan nog blijft aannemelijk dat het in bepaalde opzichten om een selecte groep vaders gaat die hun kinderen verzorgt. Gewoonten en gangbare opvattingen geven nog altijd aan dat kinderen, vooral in zogenaamde ‘crisis situaties’, voornamelijk door de moeder moeten worden verzorgd. Als hier van wordt afgeweken lijken bijzondere omstandigheden waarschijnlijk.

Het is niet zonder meer zeker dat verzorgende vaders het, in de zin van besteedbaar inkomen, financieel ruimer hebben dan verzorgende moeders. Dit neemt niet weg dat het inderdaad een rol kan spelen. Een probleem hierbij is echter, dat inkomen slechts een zeer zwak verband vertoont met geluk. Onderzoek geeft aan dat inkomen in ons land nauwelijks nog van invloed is op geluk. Dergelijke sociale indicatoren verklaren over het algemeen zeer weinig van de verschillen in subjectief welbevinden tussen mensen.

M. Verkuyten & R. Veenhoven, Juridische Faculteit EUR, sectie Sociale Psychologie, Postbus T 736, 3000 DR Rotterdam